

Jenotdel (Komünist Parti Kadın Birimi) ve Türkistan'daki Çalışmaları*

Burcu Özdemir**

Öz

Kadınlar gerek Rusya'daki Şubat ve Ekim devrimlerinde gerekse devrim sonrasında gerçekleştirdikleri çalışmalarla Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin en önemli destekçilerinden biri oldu. Ancak Komünist Parti'nin ayrı bir kadın biriminin kurulması konusunda endişeleri mevcuttu. Parti yönetimi, böyle bir birimin kadınlar arasında feminist bir sapmaya yol açabileceğinden endişe ediyordu. Ancak aralarında İnessa Armand ve Aleksandra Kollontay'ın da yer aldığı kadın hareketinin liderleri, Parti'yi Jenotdel'in kurulması konusunda ikna etmeyi başardı. Jenotdel'in görevi, kadınların çocuk bakımı, ev işleri gibi angaryalardan kurtarılmasına, bunun yanı sıra kürtaj, işsizlik, fuhuş gibi sorunların çözümüne yardımcı olmaktı. Jenotdel'in önemli bir vazifesi daha vardı, bu ise "Doğulu kadınlar" olarak tanımlanan Müslüman kadınları Sovyet toplumunun bir parçası haline getirmektir. Bu çalışmada Rusya'da kadın hareketinin gelişimi, Jenotdel'in kuruluş süreci ve çalışmalarının içeriği hakkında bilgi verilecek, ayrıca Jenotdel'in Türkistan'daki Müslüman kadınlar arasında yürüttüğü faaliyetler incelenecektir.

Anahtar Kelimeler

Jenotdel, Komünist Parti, Kadın, Türkistan, Sovyetleştirme.

* Geliş Tarihi: 26 Ocak 2018 – Kabul Tarihi: 06 Haziran 2018

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

Özdemir, Burcu (2019). "Jenotdel (Komünist Parti Kadın Birimi) ve Türkistan'daki Çalışmaları". *bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 91: 161-185.

** Arş. Gör. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü – Manisa/Türkiye
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1352-018X>
ozdemirburcu85@gmail.com

Giriş

Ekim devrimi¹ ile iktidarı ele geçiren Bolşevikler, eş zamanlı olarak, tüm Sovyetler Birliği'nde sosyalist inşa sürecini başlattılar. Bu süreç ekonomide, eğitimde, toplumsal ve siyasi yapıda büyük bir değişimi gerektiriyordu. Yeni toplumun en önemli özelliklerinden biri, kadınlar için özgürlük ve eşitlik sloganlarının hayata geçirilmesiydi. Kadın meselesinin çözüme kavuşturulması, komünist bir toplum yapısının teşkilinde kilit noktalardan biriydi. Bolşevikler için bunun yolu, kadın-erkek ilişkilerinin değil, ailevi ve toplumsal fonksiyonların yeniden belirlenmesiydi. Yani ev işleri ve çocuk bakımı sadece kadının omuzlarına yüklenen bireysel bir angarya olmamalı ve bu işler için komünal yaşam tesisleri (kamu yemekhaneleri, çamaşırhaneler, dikimhaneler) teşkil edilmeliydi. Böylelikle toplumun büyük kesimini teşkil eden kadınlar, ev kadını olmaktan çıkarılmalı ve işçi kitleler arasındaki yerlerini almalıydı (Lapidus 1978: 55). Bununla birlikte gerek Sovyet Rusya'da gerekse diğer Sovyet ülkelerinde -özellikle Müslüman ülkelerde- kadınların büyük kısmı okuma-yazma dahi bilmemekteydi. Durum böyle iken, onları Sovyet toplumunun bir parçası haline getirmek mümkün değildi. Bunun için öncelikle kadınlar arasında eğitim seviyesinin artırılması gerekiyordu. Bu nedenle kadınlar için kulüpler, okuma-yazma kursları, üretim atölyeleri vb. açılmalıydı (Clements 2012: 200). Tüm bunlar, kadın kitlelerinin özgürleştirilmesinin bir yolu ve aynı zamanda onları Sovyet toplumunun bir parçası haline getirmenin aracıydı. Belirtmek gerekir ki, Sovyet iktidarı için -en azından Stalin döneminde- kadınların özgürleştirilmesi meselesinden daha çok, onları Sovyet toplumunun bir parçası ve Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin bir savunucusu haline getirmek önem taşıyordu. Bu durum, özellikle Türkistan ve Kafkasya gibi hem de dini açıdan Sovyet Rusya'dan ayrılan bölgeler için daha da elzemdi.

Türkistan'da kadınlar, Sovyetler Birliği'nin diğer bölgelerine kıyasla daha izole bir yaşam sürdürüyordu. Bu durum bölgedeki hem geleneksel hem de dini yapıdan kaynaklanıyordu. Türkistan'da İslam dini siyasette, eğitimde, hukukta ve sosyal alanda belirleyici konuma sahipti (Erşahin 1999: 217). Bu durum, XIX. yy başlarında Rusya Müslümanları arasında gelişen yenileşme hareketiyle -Cedit hareketiyle- birlikte değişmeye başladı.

Cedit hareketi, Tatar aydınlarının XIX. yy başlarında dini anlayışlarını sorgulamasıyla başlayan yenileşme hareketiydi. İsmail Gaspıralı'nın 1884 yılın-

da modern eğitim veren ilk “usul-i cedid” okulunu açmasıyla birlikte, Tatar aydınlarının başlattıkları bu reform hareketi, “Ceditçilik” adını aldı (Kanlıdere 2005: 1339). Bu hareketin hedefinde esas olarak Müslüman okullarında modern eğitim usullerinin uygulanması vardı. Türkistan’da XIX. yy sonlarına dek dini bir eğitim mevcuttu. Eğitim kurumları mektepler ve medreselerden müteşekkildi, eğitimciler ise imam ve müezzinlerdi (Kanlıdere 1999: 166). Usul-i cedit okullarında ise, çocukların dini eğitimin yanı sıra dünyevi konularda da bilgi sahibi olmaları sağlanacaktı (Somuncuoğlu 2014: 236). Cedit hareketinin bir diğer önemi, Rusya Müslümanları arasında ilk kez kadın meselesinin tartışılmaya başlanması oldu. 1887 yılında Kazakistan’da İbray Altınсарın, kadınların da eğitim görmeleri için çalışmalarda bulundu. Ayrıca Türkistan’daki Cedit hareketinin temsilcilerinden Ahmet Mahdum Daniş de kadınların vaziyetinin ve aile hayatının yeniden düzenlenmesi meselesini ele aldı (Kanlıdere 1999: 165-166). Bu aydınların çabaları neticesinde çeşitli merkezlerde kızlar için medreseler açıldı. Bu okullarda kızlara okuma-yazmanın yanı sıra ev idaresi, ilk yardım, dikiş-nakiş gibi konularda da eğitim verildi (Kınacı 2014: 228).

Rusya’da meydana gelen 1905 devriminin sağladığı nispi özgürleşme ortamında diğer pek çok alanda olduğu gibi kadınlar konusunda da önemli gelişmeler yaşandı. Devrimin getirdiği basın serbestliği neticesinde Kırım’da, Kafkasya’da ve Türkistan’da Türkçe gazete ve dergilerin sayısı hızla arttı (Eşenkulova 2006: 24). İlk kadın dergisi de bu dönemde çıkarılmaya başlandı. 1906 yılından itibaren Kırım’da ve Gaspıralı’nın kızı Şefika Hanım editörlüğünde çıkarılan *Alem-i Nisvan* isimli bu dergide tümüyle kadın ve aile meselelerine yer verildi (Kanlıdere 2000: 142). Dergide kız çocukları için açılan okullar hakkındaki haberlere, evlilik hukuku gibi kadınları ilgilendiren meselelerde Rusya’da yaşanan gelişmelere, başlık parası gibi uygulamaların yol açtığı problemlere değinildi (Şahin 2014: 221). Bu dergiyi başka kadın dergileri de izledi. 1913 yılında Kazan’da çıkarılmaya başlanan *Süyüm Bike* dergisi bunlardan biriydi (Kanlıdere 2000: 142).

1917 yılındaki Şubat devrimi de kadın meselesinde önemli adımların atıldığı dönemlerden biri oldu. Bunlardan biri, 24-27 Nisan 1917 tarihlerinde Kazan’da gerçekleştirilen ilk Müslüman Kadınlar Kongresi’ydi. Burada kadınların sosyal ve siyasi hakları, aile kurumunda ne gibi reformların yapılması gerektiği gibi başlıklar ele alındı (Kanlıdere 2000: 144). Bir ay sonra

gerçekleştirilen Rusya Müslümanları Kongresi'nde de Tatar aydınlarından Musa Carullah Bigi, kadınların sosyal hayattan izole edilmelerini ve eğitim hakkından mahrum olmalarını eleştirerek bu sorunun çözüm yolunun hem eğitime önem verilmesi hem de yasal düzenlemelerin gerçekleştirilmesi olduğunu savundu (Kanlıdere 2006: 215). Bütün bu gelişmeler, XIX. yüzyıl başlarında Rusya Müslümanları arasında ortaya çıkan yenileşme hareketinin kısa sayılabilecek bir sürede önemli bir aşama kaydettiğini ve özellikle kadın meselesinde dönemine göre oldukça radikal değişimleri gündeme getirdiğini ortaya koymaktadır. Yine bu gelişmeler, Türkistan'da kadın meselesinin Jenotdel teşkilatının kurulmasından çok daha önce ele alınmaya başladığını göstermektedir. Ancak Jenotdel'in bu bölgedeki çalışmaları Ceditçilerin yürüttükleri çalışmalardan tümüyle bağımsızdı. Halbuki her iki tarafın da kadın meselesinde yoğunlaştığı noktalar pek çok açıdan benzerdi. Kadınların özgürleştirilmesi, eğitim başta olmak üzere pek çok alanda kadın-erkek eşitliğinin sağlanması her iki hareketin de temel hedefiydi. Durum böyle iken, Sovyet idarecilerini bu hareketin kadın meselesinde sunduğu altyapıyı kullanmaktan alıkoyan etkenin yerel aydınlarla duyulan güvensizlik olma ihtimali yüksektir. Nitekim üst düzey idari görevlere yapılan atamalarda da yerel unsurlara karşı benzer endişelerle aynı tutumun sergilendiği bir gerçektir.

Bilindiği gibi, Türkiye'de Sovyet tarihini ele alan çalışmaların sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Bununla birlikte, 1919-1930 yılları arasında faaliyet gösteren Komünist Partisi Kadın Birimi (Jenotdel) konusunda herhangi bir çalışma mevcut değildir. Bu çalışma ile Jenotdel teşkilatının kuruluş sürecinin ve hedefinin ana hatları ile de olsa ele alınması ve esas olarak Jenotdel'in Türkistan'daki çalışmalarının içeriğinin ortaya konulması hedeflenmiştir. Ancak öncesinde, Jenotdel'in kuruluşu Rusya'daki kadın hareketinin gelişimiyle doğrudan bağlantılı olduğundan, bu süreç hakkında da kısa bir bilgi verilmiştir.

Rusya'da Kadın Hareketinin Gelişimi

Rusya'daki kadın hareketinin ele alındığı hemen her kaynakta bu ülkedeki kadın aktivizminin 19.yy'ın ikinci yarısında gelişmeye başladığı ve bu tarihten önce kadınların siyasi hareketlere katılımının yok denecek kadar az olduğu ifade edilmiştir. Engel (1977: 96) kadın aktivizminin, eğitimdeki gelişmelerin ve yeni fikirlerin yayılması sonucunda, 1870'li yıllardan itibaren önemli ölçüde arttığını ve Rusya'da 1873-1877 yılları arasında illegal

propaganda suçundan tutuklanan 1.611 kişiden yaklaşık %15'inin (244) kadın olduğunu belirtmiştir. Galili (1998: 64) de Rusya'da kadınların devrimci fikirler ve aktivitelerle 19. yy'ın ikinci yarısında tanıştığını ve bunun genellikle daha büyük erkek kardeş ve kuzenler aracılığıyla olduğunu ifade etmiştir. Bu tarihten itibaren kadınlar, Rusya'daki siyasal hareketin önemli bir parçası haline gelmiştir.

Rusya'da kadınlar, 1905 devrimindeki gösteriler ve grevlerde de yer almıştır. İşçi kadınlar İvanovo-Voznesensk ve St. Petersburg'taki sovyetlere ve işçileri temsil eden komitelere kendi temsilcilerini göndermiştir (Clements 2012: 170). Aynı dönemde kadınlar arasında feminist hareket de güç kazanmıştır. Bu kadınlardan bazıları, Eşit Haklar Birliği'ni kurmuştur. Bu birliğin liderleri hukuk doktoru Anna Yevreinova, tarihçi Anna Milyukova ve Yekaterina Şepkina, gazeteci Lyubov Gureviç, öğretmen Mariya Çekhova ve yazar Zinayda Miroviç'tir. Teşkilat, köylü ve proleter kadınlara ulaşarak onları gazetelere mektup yazmaları ve kadın meselesi üzerine toplantılar düzenlemeleri konusunda teşvik etmiştir (Clements 2012: 171).

Galili (1998: 66) feminist hareketin kadınlar arasında etkisini arttırdığı bu yıllarda sosyalistlerin kadınlara yönelik çalışmalara çok az ilgi gösterdiğini belirtmiştir. Yazara göre bunun nedeni, onların, sosyalizmin tüm istismarları ve eşitsizlikleri sona erdireceğini ve bu nedenle, kadın sorunu ile uğraşmanın anlamsız olduğunu düşünmeleriydi. Ancak Aleksandra Kollontay -daha sonra Jenotdel'in kurucuları arasında yer alacaktı- kadınlar arasındaki çalışmalara büyük önem veriyor ve onları Rus feminist gruplarından uzak tutmak istiyordu. Bu nedenle 1908 yılında feministler tarafından organize edilen ilk Rus Kadın Kongresi'ne kendisi de delege olarak katılma kararı aldı (Bobroff 1974: 544). Kollontay burada feministlere yönelik eleştiriler yöneltti (Stites 1976: 174).

Feminist grupların bu faaliyetleri dışında Bolşeviklerin kadınlara yönelik ilgisini arttıran bir diğer husus, 20.yy'ın başlarındaki grevlerde kadınların da yer almaları oldu. 1913 yılında Moskova'daki Grisov fabrikasında fabrika yönetiminin tavrından rahatsız olan kadın işçiler greve gittiler. Talepleri arasında kadınlara daha kibar davranılması -özellikle küfürden kaçınılması- da vardı (Heitlinge 1979: 45). 1913 yazında ise Palya tekstil fabrikasındaki 47 günlük grevde çoğu kadın 2000 işçi yer aldı (Bobroff 1974: 553). Mart 1914'te St. Petersburg lastik fabrikasındaki 11.000 kadın, çalıştıkları

kimyasalların kendilerini zehirlediği gerekçesiyle protesto gösterisi düzenledi (Clements 2012: 179). Kadınların da yer aldığı bu grev dalgalarının, Bolşevikleri kadınlara yönelik çalışmalara yönelten bir sebep olduğu açıktır. Nitekim bu grevlerin peşi sıra sosyalistler tarafından bir kadın dergisinin -*Rabotnitsa*'nın- yayınlanmaya başlanması tesadüf olmamalıdır. *Rabotnitsa* adlı bu derginin ilk sayısı, 1914 yılındaki Kadınlar Günü'nde yayınlandı. Biri Petrograd'ta diğeri Paris'te olmak üzere iki yayın kurulu teşkil edildi (Bobroff 1974: 545). *Rabotnitsa* dergisinde kadınlarla ilgili meseleler ele alındı. Bunlar; annelik sigortası, kadın emeği, çocuk bakımevleri, çalışan kadınların sorunları, kadınların oy hakkı ve burjuva feminizmi ile mücadele gibi konulardı. 1914 yılında I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte *Rabotnitsa* dergisinin yayını durduruldu (Heitlinge 1979: 46).

1917 Şubat devriminin ardından Bolşevikler, kadın teşkilatıyla ilgili de bazı önemli adımlar attı. Petrograd Komitesi İcra Kurulu, Vera Slutskaya'yı kadın işçiler arasında propaganda ile görevlendirdi (Bobroff 1974: 548). Bolşevik Partisi Petrograd Komitesi üyelerinden Slutskaya kadınlar arasındaki çalışmalarla ilgili bir plan hazırladı. Onun önerisi, kadınlar arasındaki propaganda çalışmaları için bir büronun teşkili ve *Rabotnitsa* dergisinin yeniden yayınlanmasıydı (Ranes 1994: 3). Böylece *Rabotnitsa* Mayıs 1917'den itibaren yeniden yayınlandı. Ancak Ocak 1918'de bu kez de iç savaş sırasındaki kâğıt sıkıntısı yüzünden yayını yeniden durdu. Onun görevini, bir süre için, gazetelerdeki 'kadın sayfaları' üstlendi (Attwood 1999: 26).

Kadınlar, 1917 Ekim devriminde de aktif olarak yer aldılar. Tıp talebesi olan Bolşevik kadınlar ve işçiler tarafından, devrimcilere yardımda bulunmak amacıyla, Kızıl Hemşire birlikleri ve başka yardımcı birlikler teşkil edildi (Stites 1976: 176). McDermid (1999:187) devrim sürecinde bazı kadın Bolşeviklerin, Kızıl Muhafızlar olarak görev aldıklarını, ancak bunun sık karşılaşılan bir durum olmadığını, Bolşevik kadınların daha ziyade iletişim ve sağlık birimlerinde görev aldıklarını ifade etmiştir. Şehirlerde kadınlar gösterilere katıldılar ve siyasi partiler ile sendikalara üye oldular (Clements 2012: 183). Eubanks (1976:153) kadınların düzenledikleri bu gösterilerde Bolşevik kadınların da yer aldığını ve asker eşlerini bu gösterilere katılmaları için organize ettiğini; ayrıca sendikalar ile sovyetlerin dikkatini, asker eşlerinin ve kadın işçilerin problemlerine çekmeye çalıştığını ifade etmiştir (Eubanks 1976: 153). Eubanks'ın burada belirttiği gibi, Bolşevik kadınlara

rın “sendika ve sovyetlerin dikkatini kadın meselesine çekmesi” gerekmiştir, çünkü komünist devletin temel birimleri olan bu kurumlarda bile erkek egemen bir yapı mevcuttu. Nitekim birçok kaynakta, bu birimlerin ayrı bir kadın teşkilatının varlığını kabul etmedikleri ve Jenotdel’in kurulmasından sonra bile bu tavırlarını devam ettirdikleri ifade edilmiştir. Jenotdel’e karşı benzer tutum, alt kademedeki Parti teşkilatlarında da mevcuttu. Nitekim Lapidus (1978: 70) yerel parti teşkilatlarının, kadınlar arasındaki çalışmalarda Jenotdel personelinin ihtiyaçlarını karşılamayı sıklıkla reddettiğini belirtmiştir. Bu şikâyetler üzerine 1921 yılındaki X. Parti kongresi, Parti’nin propaganda birimi ile Jenotdel arasında daha fazla iş birliği yapılması çağrısında bulunmuştur. Ancak bu uyarıya rağmen sorun çözülememiş, Parti ve Jenotdel arasında bir krize dönüşmüştür. Öyle ki, Jenotdel müdürü Sofya Smidoviç, 1922 yılındaki XI. Parti kongresinde, eğer kendilerine destek verilmeyecekse Jenotdel’in dağıtılması çağrısında bulunmuştur. Ancak kongre, Jenotdel’in tasfiye edilmeyeceği ve çalışmalarının destekleneceği sözünü vermiştir (Ranes 1994: 12).

Bolşevikler, 6 Kasım 1917’de Petrograd İşçi Kadınlar Kongresi’ni düzenlediler ve kadınlara Kurucu Meclis seçimlerinde Bolşeviklere destek çağrısı yaptılar. Kongreye Klavdiya Nikolayeva başkanlık etti, Kollontay ve diğerleri ise ona yardım ettiler (Stites 1976: 176). Nikolayeva açılış konuşmasında delegelere, feminist adalara destek vermemeleri yönünde uyarıda bulundu. Kollontay ise annelik, aile ve fuhuş meseleleri ile kadın işçiler için daha yüksek maaş, kreşler ile çocuk ve annelere devlet desteği sağlanması gibi problemlerin çözümü için, kadınların Kurucu Meclis’te kendilerini temsil edecek kişilere ihtiyaç duyduklarını ifade etti (Eubanks 1976: 153). Kongreye Lenin’in de katıldı. Lenin, kadınlara rejimi desteklemeleri çağrısında bulundu (Stites 1976: 177). Bolşevikler tarafından organize edilen bir diğer kadın kongresi, 16 Kasım 1918’deki ilk Tüm Rusya Köylü ve İşçi Kadınlar Kongresi’ydi. Bu kongreyi Aleksandra Kollontay, İnessa Armand, Nadejda Krupskaya, Konkordiya Samoilova, Klavdiya Nikolayeva ve Zlata Lilina organize ettiler (Wood 2004: 1726). Kongrede kadınların Parti’ye, hükümete, sendika ve sovyetlere katılımı gibi konuların yanı sıra kadınlarla ilgili eğitim ve sosyal yardım meselesi gibi çok sayıda başlık ele alındı. Jenotdel’in teşkili önerisi de ilk kez bu kongrede dile getirildi (Ranes 1994: 5). Kongre ayrıca, kadınların Sovyet devletinin savunulması ve ulusal ekonominin yeniden inşası için seferber edilmesi meselesini de ele aldı (Heitlinge 1979: 56). 1917 ve 1918

yıllarındaki bu kongrelerde yer alan gündem maddeleri ve Bolşevik liderlerinin açıklamaları, Sovyet yönetiminin kadın kitlelerinden beklentisini açıkça ortaya koymaktadır. Buna göre kadınlara düşen vazife, Sovyet rejimine ve onun temsilcisi olan Komünist Partisi'ne koşulsuz destek vermeleriydi. Ancak bu noktada Kollontay'ı ayrı tutmak gerekmektedir. Nitekim onun kongredeki açıklamalarının odak noktası, diğerlerinin aksine, kadın meselesi olmuştur. Kollontay, kadınların ev işlerinden kurtarılması için kolektif yaşam alanlarının teşkil edilmesi, kadının hem emeğinin hem de annelik hakkının korunması, fuhuşa son verilmesi, kadınların eğitilmesi ve böylelikle komünist topluma yeni bir üye kazandırılması gibi meseleler üzerinde durmuştur (Stites 1976: 177).

Bolşevikler, kadın haklarını güvence altına almak amacıyla yasal düzenlemeler de gerçekleştirdiler. İlk olarak Kasım 1917'de erkeklerle eşit ücret ve 8 saatlik iş gününü de içeren kadın iş gücünün korunmasına yönelik yasa çıkarıldı (Galili 1998: 69). Temmuz 1918'de kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanındı (Eubanks 1976: 154). Ekim 1918'de evlilikte eşlerin eşitliğini ve kadınların da çalışabilmesini öngören yeni bir aile yasası yürürlüğe konuldu (Rosenthal 1979: 74). 1918 Aile Kanunu'nun getirdiği bir diğer yenilik, dini nikahın kaldırılması oldu. Böylece evlilik kilisenin yetki alanından çıkarıldı (Clements 2012: 191). Kasım 1920'de kürtaj yasallaştı. 1920 Toprak Yasası'nda aile çiftliklerinde kadınlara da mülkiyet hakkı tanındı ve boşanma durumunda mal varlıklarından kadınlara da pay hakkı verildi. 1926'daki Aile Yasası ile boşanma daha kolay hale getirildi (Galili 1998: 69). Nitekim yeni düzenlemeye göre, boşanma için bir sebep bildirmek gerekmiyordu ve işlemler için talep edilen kayıt bedeli de sembolikti. Eğer tek bir taraf boşanma için başvuruda bulduysa, diğer taraf boşanma talebini posta yoluyla bildirebilirdi (Glass and Stolee 1987: 897). Boşanmaya yönelik bu son düzenleme, özellikle Sovyetler Birliği'nin Müslüman bölgelerinde derin bir kaygıya ve itirazlara neden olacaktı. Bu konuya, Jenotdel'in Türkistan'daki çalışmalarının ele alındığı kısımda ayrıca değinilecektir.

Jenotdel'in Teşkili ve Kadınlar Arasındaki Görevleri

Şubat devriminden² birkaç ay sonra Petrograd ve Moskova'daki bir grup Bolşevik kadın, kadınlar arasında propaganda çalışmalarının yürütülmesi için önyak oldu. Bu kadınlar arasında; Aleksandra Kollontay, Nadejda Krupskaya, İnessa Armand, Klavdiya Nikolayeva, Vera Slutskaya, Roza Ko-

vnator ve Lenin'in kız kardeşi Anna Ulyanova da vardı. Bu isimlerin çoğu 1917 yılına kadar Bolşevik Parti'sinin kadınları teşkilatlandırması gerektiğine dikkat çekmeye çalıştı (Eubanks 1976: 150).

Komünist Parti idaresinde ayrı bir kadın biriminin teşkilinin yolunu açan hadise, 1918'de düzenlenen ilk Tüm Rusya Köylü ve İşçi Kadınlar Kongresi oldu. Kongre, kadınlar arasında propaganda için özel bir komisyon teşkil edilmesi talebiyle Merkez Komitesi'ne başvurdu (Wood 2004: 1726). Ancak Yakov Mihailoviç Sverdlov, Komünist Parti Merkez Komitesi'nin kadın kongresinin düzenlenmesine izin vermekle birlikte ayrı bir kadın biriminin kurulmasını onaylamadığını ifade ederek bu talebi reddetti. Buna karşılık Bolşevik kadınlar, eğer Parti merkezi kendilerini desteklemezse yerel Parti komitelerinin onlarla iş birliğine yanaşmayacağını ifade ederek taleplerinde ısrarcı oldu (Eubanks 1976: 155). Neticede 1918 yılındaki bu kongreden sonra, kadınlara yönelik çalışmalar için kalıcı bir kurum teşkil etme talebi hayata geçirildi. Bunun ilk aşaması, İşçi Kadınlar Arasında Ajitasyon ve Propaganda Komisyonu'nun kurulmasıydı. İnessa Armand, Aleksandra Kollontay ve Varvara Moirova'nın başkanlık ettiği Merkezi Komisyon, Parti tabanında yerel şubeler teşkil etti (Stites 1976: 178).

Kadın komisyonları Lenin'in desteğine ve onayına rağmen, yerel Parti teşkilatlarından çok az destek gördü. Mayıs 1919'da Moskova kadın komisyonu, Parti'den kendilerinin ayrı bir birim (otdel) statüsüne yükseltilmeleri ve daha fazla personel talebinde bulundu. Bu talep ilk olarak geri çevrildi (Eubanks 1976: 157). Fakat şikayetlerin devam etmesi üzerine 1919 yılındaki 8. Parti Kongresi'nden sonra, İşçi Kadınlar Arasında Ajitasyon ve Propaganda Komisyonu, Komünist Partisi Merkez Komitesi Kadın Birimi (Jenotdel) şeklinde yeniden organize edildi (Stites 1976: 178).

1919'da kurulan Jenotdel'e liderlik eden isimler (İnessa Armand, Aleksandra Kollontay, Sofiya Smidoviç, Konkordiya Samoilovna ve Klavdiya Nikolayeva) devrim öncesi yıllarda işçi sınıfından kadınları teşkilatlandıran bir grup kadındı (Clements 1992: 486). Jenotdel'in ilk yöneticisi İnessa Armand'tı. Armand ve Moskova'daki yardımcıları, yerel düzeyde de Jenotdel birimleri teşkil ettiler. Armand, iç savaş yıllarında, kadınların yeni rejime ve Kızıl Ordu'ya desteğini sağlamak için Jenotdel'i kullandı (Stites 1976: 178). İnessa Armand günde 14-16 saat kadar oldukça yoğun bir tempoda çalışıyordu. Parti Armand'ın dinlenmesi için Kafkasya'ya gönderilmesi kara-

rını aldı. Armand burada bulunduğu sırada 1920 yılı sonbaharında koleraya yakalandı ve öldü (Stites 1976: 179). 1920 yılında hayatını kaybettiğinde, 14 yıldır faaliyette bulunduğu bu makama Kollontay getirildi (Clements 1975: 193). Kollontay'ın Jenotdel'deki görevine onun İşçi Muhalefeti'ne yakınlığı sebebiyle son verildi ve 1922'de diplomatik bir görevle Norveç'e gönderildi. Kollontay'ın yerini, Moskova Jenotdel kadrosundan Sofya Smidoviç aldı (Eubanks 1976: 163). Smidoviç, 1922-24 yıllarındaki Jenotdel yöneticiliği sırasında yeni rejim tarafından desteklenen cinsiyet eşitliği gibi konulardan ziyade, annelerle ve terk edilmiş çocuklar meseleleriyle ilgilendi. Onu, Klavdiya Nikolayeva takip etti. 1924-1927 yılları arasında Jenotdel'e liderlik eden Nikolayeva, bu kurumun başına geçen ilk işçi kadınıydı. Ayrıca *Rabotnitsa* dergisinin editörüydü (Stites 1976: 181). 1927 yılında Jenotdel başkanlığına, bir tekstil işçisi olan Aleksandra Artyukhina atandı. Onun döneminde Jenotdel'in çalışmaları Sovyetler Birliği geneline yayıldı (Clements 2012: 197). Artyukhina, 1930 yılında ani bir şekilde tasfiye edilecek olan Jenotdel'in son yöneticisiydi (Stites 1976: 181).

Jenotdel'in Genel Merkezi Moskova'da Kremlin yakınlarında bir dairede bulunuyordu. Personel kadrosu 22 ücretli çalışandan oluşuyordu: müdür, müdür yardımcısı, asistanlar ve sekreterler. Parti sekreterliğine karşı sorumlu olan müdür, Jenotdel'in tüm işlerini denetlemekle kalmıyor buna ek olarak kadınlarla ilişkili her alanda etkisini gösteriyordu. Örneğin Jenotdel müdürü; Sağlık Bakanlığı'nın Anne ve Çocuk Bölümü, Fuhuşla Mücadele Komisyonu, Komsomol, Parti merkezi gibi kurumlarla yakın bir temas halindeydi. Kadınlar arasında yerel şubelerce gerçekleştirilen tüm propaganda faaliyetleri, Moskova'daki bu merkezden idare ediliyordu (Stites 1976: 182).

İç savaş döneminde³ Jenotdel'in fonksiyonu daha ziyade, devrim ve iç savaş için kadınları mobilize etmektir (Rosenthal 1979: 74). İç savaş döneminde kadınlar sağlık hizmetlerinde, Kızıl Ordu'nun siyasi biriminde, haberleşme hizmetlerinde görev aldı, salgın hastalıklarla ve kaçak askerlerle mücadele kampanyaları düzenledi, evsiz çocuklara ve Kızıl Ordu askerlerinin ailelerine yardım çalışmaları yürüttü (Eubanks 1976: 159). Jenotdel, kadınlar arasındaki propaganda çalışmalarında daha ziyade posterleri kullandı. Bunun nedeni kadınların büyük bir kesiminin okuma-yazma bilmemesiydi. Ancak posterli propaganda yeterince etkili olamadı. Jenotdel, çözümün kadınlarla birebir temasa geçmek olduğuna karar verdi. Tren yollarının ulaştığı her

yere propaganda trenleri, Kama ve İdil havzalarına ise propaganda gemileri gönderildi (Stites 1976: 183).

Jenotdel'in kadınlar arasında en etkili propaganda metodu, Armand'ın fikir ürünü olan delege toplantılarıydı. Politik alanda deneyimsiz olan işçi kadınlar, delege toplantıları vasıtasıyla Parti çalışmalarına dahil edildiler ve böylece politik açıdan eğitildiler (Bobroff 1974: 549). Delegeler genellikle birkaç aylık bir süre için göreve geliyordu. Bu kişiler stajyer (praktikantki) sıfatıyla yerel Sovyet birimlerinde ve komiserlik ofislerindeki çalışmalarda, sosyal açıdan faydalı hizmetlerde ve kreşlerin, kolektif mutfakların, hastanelerin, doğum evlerinin, çocuk evleri (detskiy dom) ve okulların kurulması gibi sosyal yardım çalışmalarında yer alıyordu (Eubanks 1976: 158). Delegeler, bu stajyerlik sürecinin sonunda, kendi gözlemlerini Jenotdel'e ve kendi seçmenlerine rapor ediyordu. Delegeler böylelikle bir dönem için seçilmiş bir siyasetçi, yönetici, propagandacı ve eleştirmen gibi vazife görüyordu (Stites 1976: 184).

Jenotdel, NEP⁴ politikasının hayata geçirildiği 1920'li yıllar boyunca ise, kadınlara okuma-yazma öğretmek ve başka yetenekler kazandırmak yoluyla bilincini arttırarak ve ayrıca fabrikalarda ve köylerde kadınların savunuculuğunu üstlenerek onların yeni rejime destek vermelerini sağlamaya çalıştı (Rosenthal 1979: 74). Ancak NEP döneminde bir dizi problemle karşı karşıya kaldı. Bunlardan biri, kadın işçiler arasında işsizliğin yaygınlaşmasıydı. 1921-1929 yıllarını kapsayan NEP döneminin başlangıcında zaten küçülen işgücü piyasasına yüzlerce hatta binlerce işsiz erkeğin eklenmesine neden olan Kızıl Ordu'dan askerlerin terhisi, kadın işçiler arasında işsizliği daha da yaygınlaştırdı (Eubanks 1976: 163). Bu süreçte ilk kurbanlar niteliksiz işçiler olduğu ve kadınlar da niteliksiz işçilerin başta gelen kısmını teşkil ettiklerinden Jenotdel kadın işçilere yönelik toplantılar düzenledi ve onların niteliklerinin yükseltilmesi için çalıştı. Buna ek olarak, işsiz kadınlar için, yaptıkları dikiş ve örgü kıyafetleri satmalarına imkân tanıyan kooperatifler teşkil etti (Eubanks 1976: 164).

NEP yıllarında Jenotdel'in karşılaştığı bir diğer sorun, Sovyet yönetiminin Jenotdel'in bütçesinde kesintiye gitmesiydi. 1921'de Jenotdel'in yönetim kadrosunun sayısı 40'tan 23'e düşürüldü. Mart-Nisan 1922'deki Parti kongresinde Jenotdel müdürü Smidoviç, Parti yetkililerinden Jenotdel'in gerekli olup olmadığı konusunda net bir karar vermelerini istedi. Şayet ge-

rekli değilse o halde Jenotdel tasfiye edilmeliydi, eğer gerekliyse o zaman Parti tarafından desteklenmeliydi (Eubanks 1976: 165). O dönemde Parti, Jenotdel'in gerekli olduğuna karar verdiyse ve bu kurumu desteklediyse de 1930 yılında ani bir kararla bu kurumun kapatılmasına karar verdi. Clements'e göre bunun nedeni, 1928 yılında hızlı bir sanayileşme sürecine giren ülkede, Jenotdel'in bir kaynak israfı olduğunu düşünmeleriydi (Clements 2012: 202). 1930 yılının Ocak ayında Merkez Komitesi, Jenotdel'in ilga edildiğini ve kadınlara yönelik propaganda çalışmalarının Parti içerisindeki ajitasyon ve propaganda birimine devredildiğini açıkladı (Clements 1992: 495).

Jenotdel'in Türkistan'daki Çalışmaları

Sovyet yönetiminin Türkistanlı kadınlar arasındaki çalışmaları, buradaki geleneksel ve dini yapıdan kaynaklanan engellerle karşılaştı. Bu bakımdan Jenotdel ilk olarak, Türkistan'daki geleneklere karşı mücadele etti. Bu mücadele; peçenin kaldırılması, çok eşlilik, boşanma, şeriatın yerini medeni kanunların alması, evlilik yaşı, başlık parasının kaldırılması gibi hususları içeriyordu (*Rossiskiy Gosudarstvennyy Arhiv Sotsialno-Političeskoj İstorii -Sosyo-Politik Tarih Rus Devlet Arşivi (RGASPI)*, f.17, op.10, d.387, l.102). Sovyet yönetimi de bu geleneklerle mücadele kapsamında yasal düzenlemeler gerçekleştirerek Jenotdel'in çalışmalarını destekledi. 1918 yılındaki Aile Yasası'nda çok eşlilik, çocuk yaşta evlilik ve başlık parası yasaklandı. 1920 yılında ise şeriat hukuku ve İslami mahkemelerin yerini medeni hukuk ve mahkemeler aldı (Öz 2013: 79). Kırgızistan Jenotdel'inin Haziran 1922-Temmuz 1923 dönemine ait raporunda Kırgızistan'daki köylü kadınların gündelik yaşamında belirleyici olan faktörlerin; aksakallık kurumu, kabilecilik, kan bedeli, görücü usulü evlilikler, başlık parası, çok eşlilik olduğu belirtilerek Jenotdel'in başlıca görevinin Kırgız kadınları arasındaki çalışmalar olduğu, tüm personel ve kaynakların bu çalışmalara yönlendirilmesi gerektiği ifade edilmiştir (RGASPI, f.17, op.10, d.387, l.102). 1923 yılında ise Türkistan Jenotdel'i tarafından, başlık parası cezasının en hızlı şekilde uygulamaya konulması talebini içeren bir dilekçe verilmiştir (RGASPI, f.17, op.10, d.441, l.160).

Jenotdel, yerli halk arasında evlilik, evlenme yaşı, boşanma gibi konularda Adalet Halk Komiserliği ve İçişleri Bakanlığı'na bağlı yasama komisyonu ile de ortaklaşa çalışmalar gerçekleştirmiştir (RGASPI, f.17, op.10, d.441,

1.149). Örneğin 1923 yılının Kasım ayında Türkistan Jenotdel'i, yerli kadınlar arasında evlilik için yaş sınırının belirlenmesi amacıyla yerli halktan temsilcilerin de katıldığı Bakanlıklararası Komisyon'da yer almıştır. Komisyonda yerli halktan temsilciler ne şeriatla ne de gelenekte evlilik için belirlenmiş bir yaş sınırının olmadığını ifade etmiştir. Jenotdel temsilcileri, tek seçeneğin, başlık parası da dahil bu gibi geleneklerle güçlü bir şekilde mücadele olduğuna karar vermiştir (RGASPI, f.17, op.10, d.441, l.176-177). Kırgızistan Jenotdel'i ise, halk mahkemelerine kadın uzmanların alınması, kadınların özgürlüğüne yönelik kararların uygulanması için genelgeler göndermiştir (RGASPI, f.17, op.10, d.387, l.114ob). Kadınların yasal gelişmeler hakkında bilgilendirilmesi amacıyla Jenotdel tarafından günlük gazeteler de çıkarılmıştır (RGASPI, f.62, op.2, d.65, l.2).

Türkistan'daki kadınların kimi zaman haklarını savunmaları için Jenotdel'e başvurdukları görülmektedir. Örneğin, 1924 yılında Özbek Aşura Abdullayeva, kendisini kocası Mahmut İşmuratov'dan boşaması konusunda Buhara Jenotdel'ine başvuruda bulunmuştur. Abdullayeva'nın başvuru dilekçesinde şu açıklamalar yer almıştır:

Şehir mahkemesi, Gejdivanskılı Narsud Mirahmatov'un 2 Ağustos tarihli kararıyla, kocam Mahmut İşmuratov'la boşanma talebimi reddetti; mahkeme beni kocamla barışmaya ve onunla birlikte yaşamaya zorladı. Bu kararı, Sovyet yönetiminin özüne ve genel ruhuna aykırı buluyorum. Kolaylık sağlamak açısından mevcut durumu kısaca özetleyeceğim. Yaklaşık bir yıl kadar önce kocam İşmuratov'la evlendim. Bundan birkaç ay sonra bana 3.5 tanaplık toprak miras kaldı. Oldukça yoksul bir kadın olduğumdan, bu topraklar benim için bir kurtuluştu; bu nedenle tüm gücümle bu toprakları elimde tutmaya karar verdim. Ancak kocam, bu toprakları satmam ve parasını kendisine vermem konusunda ısrar etmeye başladı. Onun bu parayı heba edeceğini bildiğimden, bu toprakları satmayı kesin bir dille reddettim. Bu konuda aramızda tartışma ve anlaşmazlıklar başladı. En sonunda kocam bana üç kez "boş ol" dedi. Bunun ardından kocamdan ayrıldım ve boşanma davası açtım. Çünkü bir erkek kadına üç kez "boş ol" derse boşanma zorunlu hale gelir. Mahke-

mede kocam durumu yalanladı ve bana “boş ol” demediğine dair üç erkek tanık getirdi. Narsud neden benim boşanma talebimi reddetti? Şüphesiz ki, mahkeme bu tanıklar yoluyla yanıtılmıştır. Kocamla aramızdaki bu tartışma ikimiz arasında yaşanmıştır ve bu tanıkların kocamın bana henüz “boş ol” demediği bir tartışmaya şahit olmaları olasılık dahilinde değildir. Çünkü kocam bana haremlik kısmında ve yalnızken boş ol demiştir; şahitler o sırada burada yoktu ve olmazdı da çünkü erkeklerin bu bölüme girmeleri yasaktır. ... Narsud'un 2 Ağustos tarihli kararının, bu kararın gerek Sovyet yönetiminin genel ruhuna aykırı olması gerekse geçersiz tanıklık nedeniyle iptalini ve kocam Mahmud İsmuratov'dan boşanmayı talep ediyorum. Bana “boş ol” dedikten sonra, onunla birlikte yaşamayı reddediyorum. Talebimin bir kopyasını göndererek, Buhara Jenotdel'inden durumumu anlamanızı, beni savunmanızı ve boşamanızı rica ediyorum (RGASPI,f.62,op.2,d.95,l.173, 173 ob).

Jenotdel Türkistan'da çarşaf konusunda da katı bir mücadele vermiştir. 1927 yılında başlatılan bu mücadele “hücum hareketi” olarak adlandırılmıştır. Çarşafı mücadele, hem kadınların özgürleştirilmesinin bir sembolü hem de kadınların işgücüne katılımını arttırmanın bir yolu olarak görülmüştür (Öz 2013: 91). Sovyet yönetimi, 1927 yılında Jenotdel'i bu meselenin çözümü için görevlendirmiş ve Parti üyelerinin eşlerinden çarşaflarını çıkararak örnek olmaları istenmiştir (Clements 2012: 200). Bu durum, Parti üyeleri açısından Komünist Parti'ye olan sadakatlerini göstermenin bir vasıtası olarak görülmüştür (Öz 2013: 93). Çarşafı mücadele, 1927 yılındaki Birinci Fergana Parti Konferansı'nda da gündeme gelmiştir. Konferansta çarşaf, “kadınların özgürleştirilmesi sürecinde diğer milletlerden kadınları Sovyet toplumundan ayıran ve onları sosyalist inşa sürecine katılımdan alıkoyan bir engel” olarak tanımlanmıştır:

Kemalist Türkiye'de çarşafın yasaklanmasına yönelik karar alınmış, bazı Müslüman ülkelerde (Afganistan, İran) kadın meselesine yönelik reformlar gerçekleştirilmiş ve nihayet Özbek din adamları arasında kadınların özgürlüğünün gerekliliği konusunda keskin bir dönüş yaşanmıştır. Hatta din adam-

larının daha ilerici ve akılcı kesimi saf şeriat öğretilerinin çarşafın yasaklanmasına karşı olmadığını ifade etmiştir. Ancak farklı milletlerden Müslümanlar arasında çarşaf meselesine yönelik farklı yaklaşımlar mevcuttur (Tatarlar, Kırgızlar ve Azerbaycanlılar uzun süre önce çarşaflarını çıkarmışlardı). Eğer şeriatın öğretileri tekse yani tüm Müslümanlar için geçerli tek bir öğreti mevcut ise, o halde neden Kırgızlar, Azerbaycanlılar ve Tatarlar için çarşafın çıkarılmasını yasaklayan bir öğreti mevcut değil? (RGASPI, f.17, op.33, d.547, l.14-15-15ob)

Çarşafa mücadele resmi olarak, 8 Mart 1927'de, Uluslararası Kadınlar Günü'nde başlamıştır. Jenotdel personeli, kadınların halka açık alanlarda toplu olarak çarşaflarını çıkardıkları gösterilerde yaptıkları konuşmalarda kadınların geri kalmışlığından İslami gelenekleri sorumlu tutmuş ve kadınların kurtuluşunun komünizmle birlikte tesis edileceğini açıklamıştır. Konuşmanın ardından kadınlar, devrimci sloganlar eşliğinde toplu şekilde çarşaflarını çıkarmış ve yakmıştır. Çarşafa karşı yürütülen bu kampanya, kimi zaman kadınlara yönelik şiddete ve hatta bazı kadınların öldürülmesine neden olmuştur. Kampanya sürecinin ilk iki yılında sadece Özbekistan'da, 2.500 kadın hayatını kaybetmiştir (Öz 2013: 92, 94).

Komünist Parti'nin ve Jenotdel'in Türkistan'da çok eşlilik, çarşaf, başlık parası gibi geleneksel uygulamalara karşı tutumları oldukça sert olmasına rağmen, kimi Parti üyeleri ve Sovyet görevlileri arasında dahi bu geleneklerin sürdürüldüğü anlaşılmaktadır. Örneğin, Kırgızistan'da Komünist Parti üyesi ve işçi olan Urkunçiyev, kızını bir daça (sayfiye) karşılığında bölgenin en zenginlerinden biriyle evlendirmiş ve bu nedenle 1926 yılında Parti'den ihraç edilmiştir (RGASPI, f.121, op.1, d.37, l.88). Komünist Parti Merkez Komitesi, Türkistan Bürosu'na gönderdiği 9 Haziran 1927 tarihli raporda da bazı Sovyet çalışanları ve Parti üyelerinin, kadınların özgürlükleri aleyhine davranışlarda buldukları ve bu kişilerin Parti ve Sovyet iktidarının itibarını zedeledikleri ifade edilmiştir (RGASPI, f.121, op.2, d.36, l.20-22). Sovyet yönetiminin ve Jenotdel'in tüm çabalarına rağmen, geleneksel unsurlarla mücadelede kesin bir netice elde edilememiştir. Nitekim 1938-1939 yıllarında başlık parası, çocuk yaşta evlilik oranları ile cinsel suçlarda ve kadına yönelik şiddet oranlarında artış yaşanmıştır (Öz 2013: 88).

Jenotdel'in en çok üzerinde durduğu meselelerden biri de kadın işçilerin eğitimi meselesi olmuştur. Türkistan'da da kadın kulüpleri, kurslar ve seminerler vasıtasıyla kadınların eğitilmesi ve bu yolla onların Sovyet toplumuna dahil edilmesi amaçlanmıştır (RGASPI, f.62, op.2, d.95, l.174ob-175). Türkistan Jenotdel'i 1923 yılında yerli halktan toplam 41 kadını eğitim almaları amacıyla çeşitli kurslara ve okullara göndermiştir. Bunlardan 20'si ebelik kurslarına, 6'sı sağlık görevlisi kurslarına, 2'si hemşirelik kurslarına, 10'u Lenin Orta Asya Komünist Üniversitesi'ne ve 3'ü Müslüman ticaret okullarına gönderilmiştir (RGASPI, f.17, op.10, d.441, l.162). Kadın işçilerin eğitimine yönelik tüm giderler Jenotdel'in bütçesinden karşılanmıştır. Ancak Jenotdel'in bu çalışmaları kimi zaman, maddi imkansızlıklar nedeniyle sekteye uğramıştır. Nitekim 1923 yılına ait bir belgede bu konuda yaşanan sıkıntılar dile getirilmiştir:

Komsomol ile ortaklaşa olarak Müslüman genç kızlara yönelik kültür ve eğitim çalışmaları gerçekleştirildi. Başlangıçta Komsomol'a bağlı Müslüman kızlar bürosu teşkil edildi, ancak para olmadığı için bu büro kapatılmak zorunda kalındı. Müslüman kızlar için kulüp ve okulların açılmasına yönelik çalışmalar yeterli maddi destek olmadığından kötü gidiyor. Aslında Müslüman kadınlar ve kızlar için çok sayıda okul ve kulüp açılmıştı. Ancak maddi sıkıntılar nedeniyle bunların büyük bir kısmı kapandı (RGASPI, f.17, op.10, d.343, l.4).

Jenotdel tarafından kadınların eğitimi amacıyla çeşitli konularda seminerler de düzenlenmiştir. Örneğin 1923 yılında Sir-Derya Jenotdel'i tarafından din-karşıtı seminerler, halk sağlığı semineri ve kooperatif hareketi hakkında bir seminer düzenlenmiş ve bunlara mümkün olduğunca fazla sayıda kadının katılımı sağlanmaya çalışılmıştır (RGASPI, f.17, op.10, d.441, l.164).

Jenotdel, Türkistanlı kadınlar arasında çeşitli yardım faaliyetleri de organize etmiştir. Bilhassa Kızıl Ordu'ya yardım amacıyla çok sayıda çalışma gerçekleştirilmiştir. 16 Kasım 1920'de toplanan Jenotdel Birinci Hazar Ötesi Bölge Konferansı'nda bu konunun önemine dikkat çekilmiştir. Konferansta "Kadınların Kızıl Ordu'ya Yardım Çalışmaları" başlıklı raporunu sunan Berezin, askerlerin üniforma sıkıntısını dile getirmiş, ülkenin güçlü ve donanımlı bir orduya ihtiyacı olduğunu ve bunun için tüm emekçi halkın devletin yardımına koşması gerektiğini ifade etmiştir. Berezin, Jenotdel'in başlıca

görevinin de Kızıl Ordu'ya yardım çalışmalarına tüm kadınların katılımını sağlamak olduğuna dikkat çekmiştir (RGASPI, f.17, op.10, d.222, l.2). Nitekim bizzat Jenotdel üyeleri, Kızıl Ordu'nun ihtiyaç duyduğu malzemelerin hazırlanmasına yönelik eğitim çalışmalarına katılmış ve bu çalışmalara kitlelerin de katılımını sağlamaya çalışmıştır. Bunun yanı sıra cepheye yardım haftası, açlıkla mücadele haftası, bebek haftası, Fergana'daki Basmacı hareketiyle mücadele haftası, öğrencilere yardım haftası gibi etkinlikler organize etmiştir (RGASPI, f.17, op.10, d.343, l.4-5).

Jenotdel Rusya'da olduğu gibi Türkistan'da da işçi kadınlar için kreşler, yemekhaneler açmış ve anne-çocuk sağlığının korunması amacıyla çalışmalar gerçekleştirmiştir. Örneğin Taşkent'te ulaşım işçisi kadınlar için kreşler açılmıştır. Fergana'da ise doğumevinde danışmanlık merkezi kurulmuş (RGASPI, f.17, op.10, d.441, l.149-151) ve işsiz kadınlar için ücretsiz yemek hizmetinin verildiği bir ev açılmıştır (RGASPI, f.17, op.10, d.491, l.17).

Jenotdel, kadınları çeşitli konularda bilgilendirmek ve ayrıca kadınlarla ilgili problemleri ele almak amacıyla gazetelerde kadın sayfaları yayınlamış ve broşürler hazırlamıştır. Örneğin Kırgızistan'da *Stepnaya Pravda* (Bozkır Gerçeği) gazetesinde düzenli olarak kadın sayfası yayınlanmıştır. Bunun yanı sıra "Kırgız ve Sovyet iktidarı", "Sovyet iktidarının kadınların özgürlüğüne yönelik karar ve emirleri", "Tarımda kadının yeri" başlıklı Kırgızca broşürler de yayınlanmıştır (RGASPI, f.17, op.10, d.387, l.115ob).

Jenotdel'in Türkistan'daki tüm bu çalışmalarını, yerli kadınların teşkilata katılımının düşük olması nedeniyle güçlükle yürüttüğü anlaşılmaktadır. Bunun nedeni, Jenotdel personelinin yerli halkın diline ve geleneklerine yabancı olmasıdır. Özellikle dil probleminin büyük sıkıntıya neden olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim bu konu, Rus Komünist Partisi Merkez Komitesi Jenotdel'inin 26 Ekim 1920 tarihli toplantısında da gündeme gelmiştir. Toplantıda Sultan Galiyev, dil probleminde dikkat çekmiş, her yerde iletişim dili olarak Rusça'nın kullanıldığını, çalışmaların o bölgedeki halkın dilinde gerçekleştirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Katılımcılardan İlyasova da dil probleminde değinmiş ve kendisinin kadın işçi departmanında çalıştığını, fakat tüm zamanın çeviri işlerine ayrılması nedeniyle hiçbir iş yapamadıklarını belirtmiştir (RGASPI, f.17, op.10, d.40, l.12ob-13). Türkmen şehri Jenotdel müdürü Bogaçeva'nın 10 Mayıs 1923 tarihinde Rusya Komünist Partisi Merkez Komitesi Jenotdel'ine yazdıklarından da yerel personel eksik-

liğinin yarattığı sıkıntının boyutunu anlamak mümkündür:

... bölgedeki çalışmalar başarılı olmaktan uzaktır, bu sizin yetersiz olmanızdan değil, bölgedeki kadınların içinde buldukları koşulları ve onların geleneklerini bilmemenizden ve ayrıca biriminizde herhangi bir Müslüman kadın personelin olmamasından kaynaklanmaktadır. Yakın bir zamanda Jenotdel'de Müslüman kadınlar bulunmadığı sürece, çalışmalarımızda herhangi bir ilerleme kaydedemeyeceğimizi bildirmek zorundayız. Jenotdel çalışanları olarak bizler, üniversite düzeyinde bir eğitime sahip olsaydık bile, yerli kadınlar arasında tamamen bir şey yapamayacağımızı açıklar. Eğer siz, sevgili yoldaşlar, Doğulu kadınların özgürleştirilmesi konusunda netseniz, o taktirde personel sayınızı 6 ay içerisinde arttırmak veyahut personelinizi birinci sınıf hale getirmek zorundasınız (RGASPI, f.17, op.10, d.441, l.63).

Personel sayısının yetersiz olması da Jenotdel'in Türkistan'daki çalışmalarını zorlaştıran bir diğer sebepti. Personel sayısındaki yetersizlik, mevcut personel üzerinde ağır bir iş yüküne sebep oluyordu. Nitekim Türkistan Jenotdel personelinin Sudakova 31 Mayıs 1924 tarihinde Buhara Jenotdel'ine yoğun iş temposundan şöyle yakınıyordu: “Tam 5 yıldır Türkistan'da çalışıyorum ve enerjim azaldı. Taşkent'te iken bana hiç izin verilmedi, 8 ay boyunca yoğun bir tempoda çalıştım; burada ise aciliyet arz eden çok sayıda iş bulunduğundan herhangi bir izni akıldan geçirmek bile mümkün değil” (RGASPI, f.62, op.2, d.95, l.122ob). Ancak Ranes (1994: 10)'in verdiği bilgidен, bu sorunun kısa süre sonra çözümlendiği anlaşılmaktadır. Buna göre, 1924'te Türkistan'daki Jenotdel üyelerinin sayısı 5.000 iken, 1925'te bu rakam 15.000'e yükselmiştir.

Jenotdel personelinin Türkistan'daki çalışmalarında karşılaştıkları bir diğer sorun, bölge halkının kendilerine olan tepkisiydi. Edgar (2006: 266) kadınların boşanmalarını kolaylaştıran yeni Sovyet yasalarının 1925 ve 1926 senelerinde Türkmenistan'ın bazı bölgelerinde ayaklanmalara neden olduğunu ve örtülerini çıkararak ya da Türkistan Komünist Partisi'yle iş birliği yapan kadınların saldırılara maruz kaldıklarını belirtmiştir. Clements (2012: 200) ise, Jenotdel üyeleri ve halk arasındaki en büyük gerginliğin Özbekistan'da yaşandığını ve Türkistan'da sadece 1929 yılında Jenotdel personeline yö-

nelik 300 kadar cinayet vakasının meydana geldiğini ifade etmiştir. Sovyet Merkez İcra Komitesi Prezidyumu, Jenotdel ile görüştüktan sonra, bu tür hadiseleri “karşı devrimci suçlar” olarak tanımlama kararı almıştır (Stites 1976: 187). Ancak belirtmek gerek ki, Jenotdel personeline yönelik saldırı hadiseleri sadece Türkistan’a özgü bir durum değildi. Jenotdel üyeleri, Rus köylüleri arasında da benzer tepkilerle karşılaşmıştı. Nitekim Ranes (1994: 9) Jenotdel’in Rusya’nın kırsal kesimindeki çalışmalarında büyük zorluklarla karşı karşıya kaldığını, Jenotdel’in genç aktivistlerinin şehirli vasfı ve modern fikirleri nedeniyle tutucu köylü kadınlar tarafından hoş karşılanmadığını ifade etmiştir. Ancak bu gibi hadiselerin daha çok Müslüman bölgelerde yaşanması, Jenotdel personelinin buradaki halkın hassasiyetlerinden haberdar olmamasından kaynaklanmıştır. Ayrıca Jenotdel personelinin ağırlıklı olarak Ruslardan oluşmasının, yani yerel personel sayısının az oluşunun da yerel halkın bu teşkilata karşı önyargılı yaklaşmasına sebebiyet vermiş olması muhtemeldir.

Sonuç

Jenotdel, çalışmalarına “kadınlara özgürlük ve eşitlik”, “kadın işçilerin çalışma şartlarının iyileştirilmesi”, “kadınların eğitim düzeyinin ve siyasi bilincinin artırılması” gibi sloganlarla başlamıştır. Jenotdel’in hedeflerinden biri de yemekhaneler, çamaşırhaneler gibi komünal tesislerin kurulması ve böylece kadınların ev işlerinden kurtarılması olmuştur. Jenotdel ayrıca annelik vazifesinin kadınlar açısından doğurduğu problemlerin çözümü için de mücadele etmiştir. Çalışan kadınlara hamilelik, doğum ve süt izni verilmesi, çalışmadığı süre boyunca anneye devlet desteğinin sağlanması, kreşlerin sayısının artırılarak çocuğun bakımında anneye yardımcı olunması ve böylelikle kadınların iş hayatına devam edebilmelerine imkân tanınması için çalışmıştır. Jenotdel’e yüklenen bir diğer misyon ise, kadınları Sovyet toplumunun bir parçası haline getirmesi olmuştur. Ancak daha önce de ifade edildiği üzere, bu ikinci misyon zamanla Jenotdel’in asli görevi haline gelmiştir. Halbuki İnessa Armand ve Aleksandra Kollontay gibi isimler, Jenotdel’in kuruluşu için mücadele ederken, bu kurumu kadınların özgürleştirilmesinin bir aracı olarak tasarlamışlardı. Ancak Sovyet iktidarı Jenotdel’i daha çok, kadınları Sovyet devletine ve komünist ideolojiye sadakat duygusuyla yetiştirmenin bir aracı olarak gördü. Öyle ki Jenotdel’e karşı bu iki farklı tutum, zaman zaman Jenotdel liderleri ile Sovyet yönetimi

arasında tartışmalara neden oldu. Bilhassa Jenotdel'in kurucularından İnessa Armand ve Aleksandra Kollontay, bu kurumun esas görevinin kadınların özgürleştirilmesine hizmet etmek olduğu konusunda ısrarcıydı. Nitekim bu isimlerden sonra göreve gelen Jenotdel liderleri, teşkilatı tümüyle Komünist Parti'nin sözcüsü ve onun politikalarının uygulayıcı haline getirdiler. Kadınların özgürleştirilmesi sloganı ise geri planda kaldı.

Jenotdel'in Sovyetleştirme misyonu, bilhassa “Doğulu kadınlar” olarak tanımladıkları Müslüman kadınlar arasında gerçekleştirdikleri çalışmalarda daha da belirgindir. Nitekim Galili (1998:70) de Jenotdel'e Parti desteğinin en önemli nedeninin, Sovyet rejimi için kadınların seferber edilmesinde yerel kadın birimlerinin elde ettiği başarı olduğunu ve Jenotdel'in Türkistan'da ataerkil düzene karşı yürüttüğü kampanya ters teptiğinde, teşkilata geri çekilme emri verildiğini ifade ederek bu noktaya dikkat çekmiştir.

Jenotdel'in Türkistan'daki çalışmalarının en önemli parçasını geleneklerle mücadele teşkil etmiştir. Böylelikle kadınların Sovyet toplumunun bir parçası haline getirilmesi hedeflenmiştir. Bu noktada ilgi çekici olan husus; çok eşlilik, evlenme yaşı, başlık parası gibi geleneklerle mücadeleye erken bir tarihten -1920'li yılların başlarından- itibaren başlanırken, çarşaflla mücadelenin 1927 gibi daha geç bir tarihe bırakılması olmuştur. Bu durum, Jenotdel'in politikalarında toplumun tepkisini de göz önünde bulundurarak bunları aşama aşama gerçekleştirdiğini ortaya koymaktadır. Buna rağmen, bazı Parti üyeleri ve Sovyet görevlileri arasında bile bu geleneklerin sürdürülmeye devam edilmesi, geleneklerle mücadelenin Jenotdel açısından hiç de kolay olmadığını ortaya koymaktadır. Nitekim Jenotdel'in sıklıkla yerel personel sıkıntısını dile getirmesi de bunun bir göstergesi olmuştur. Jenotdel'e göre bunun nedeni, kadınların gelecek tepkilerden çekinmeleri idiye de kadınların Rusya'da olduğu gibi burada da Jenotdel'i çocuklarını ellerinden alacak din düşmanı kişiler olarak görmüş olmaları olasıdır. Yine de Jenotdel'in bölgedeki kadınlar arasında genel olarak nasıl karşılandığı, yerel personel sıkıntısının kadınların gelecek tepkilerden çekinmelerinden mi yoksa Jenotdel'i Rusların kendilerini geleneklerinden ve dinlerinden koparan bir propaganda aracı olarak görmelerinden mi kaynaklandığı sorusunu cevaplandırmak için detaylı bir arşiv incelemesi gerekmektedir.

Açıklamalar

- 1 Ekim devrimi, 1917 yılında Rusya'da meydana geldi. Devrim sonucunda Kerenskiy'nin başında bulunduğu Geçici Hükümet devrildi ve iktidar Bolşeviklerin eline geçti. Detaylı bilgi için (Bk. Vernadsky 2011).
- 2 Şubat devrimi, Ocak-Mart 1917'de Petrograd'ta başlayan işçi grevlerinin neticesinde meydana geldi. Devrim, monarşinin devrilmesi ve yeni bir hükümetin -Geçici Hükümetin- kurulmasıyla sonuçlandı. Şubat devriminin bir başka önemli neticesi de fabrika komiteleri, asker komiteleri, sendikalar, kültür kulüpleri, milliyetçi teşkilatlar, feminist örgütler gibi çok sayıda kitlesel grubun ortaya çıkması oldu (Bk. Wade 2004).
- 3 1917-1922 yıllarında ve Bolşevikler ile Çarlık yanlısı Beyaz Ordu arasında yaşanan savaştır. Bolşeviklerin zaferiyle sonuçlanan Rus İç Savaşı, ülkede geniş çaplı bir yıkıma neden oldu. Bu süreçte milyonlarca kişi yaşamını yitirdi. İç Savaş döneminde uygulanan Savaş Komünizmi politikası, Rusya'da otoriter yapının artmasına ve tek parti iktidarının güçlenmesine neden oldu. (Bk. Raleigh 2004).
- 4 NEP (Novaya Ekonomiçeskaya Politika-Yeni Ekonomi Politikası) Sovyetler Birliği'nde 1921-1929 yılları arasında uygulanan ekonomi politikasıdır. Bu politikanın hedefi, Rusya'nın ekonomik çöküşünü önlemektir. NEP sürecinde daha önceki dönemde devletleştirilmesi planlanan atölyeler ve küçük işletmeler sanayi kooperatiflerine devredilmiştir. NEP uygulaması ülkedeki sanayileşme sürecine olumlu yansımışsa da bu süreçte özel mülkiyete izin verilmesi eleştirilere neden olmuştur (Bk. Turan 2011).

Kaynaklar

- Attwood, Lynne (1999). *Creating the New Soviet Woman: Women's Magazines as Engineers of Female Identity, 1922-53*. New York: Macmillan Press.
- Bobroff, Anne (1974). "The Bolsheviks and Working Women, 1905-20". *Soviet Studies* 26 (4): 540-567.
- Clements, Barbara Evans (2012). *A History of Women in Russia: from Earliest Times to the Present*. Indiana: Indiana University Press.
- Clements, Barbara Evans (1975). "Kollontai's Contribution to the Workers' Opposition". *Russian History* 2 (2): 191-206.
- Clements, Barbara Evans (1981). "The Birth of the New Soviet Woman". *Conference on the Origins of Soviet Culture*. Kennan Institute for Advanced Russian Studies The Wilson Center.
- Clements, Barbara Evans (1992). "The Utopianism of the Zhenotdel". *Slavic Review* 51 (3): 485-496.
- Edgar, Adrienne (2006). "Bolshevism, Patriarchy, and the Nation: The Soviet

- 'Emancipation' of Muslim Women in Pan-Islamic Perspective". *Slavic Review* 65 (2): 252-272.
- Engel, Barbara Alpern (1977). "The Emergence of Women Revolutionaries in Russia". *A Journal of Women Studies* 2 (1): 92-105.
- Erşahin, Seyfettin (1999). "Buhara'da Ceditçilik, Eğitim Islahatı Tartışmaları ve Abdurrauf Fıtrat". *Dini Araştırmalar* I (3): 213-255.
- Eşenkulova, Kişimcan (2006). "Türkistan'da Eğitim Konusunun Ekim İhtilali Öncesi İdil-Ural Tatar Basınında Akisleri". *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi* 3 (3): 22-30.
- Eubanks Hayden, Carol (1976). "The Zhenotdel and the Bolshevik Party". *Russian History* 3 (2): 150-173.
- Galili, Ziva (1998). "Women and The Russian Revolution". *Women and Revolution: Global Expressions*. Ed. MJ. Diamond. Kluwer Academic Publishers. 63-77.
- Glass, Becky L. & Margaret K. Stolee (1987). "Family Law in Soviet Russia, 1917-1945". *Journal of Marriage and Family* 49 (4): 893-902.
- Heitlinge, Alena (1979). *Women and State Socialism: Sex Inequality in the Soviet Union and Czechoslovakia*. London: The Macmillan Press.
- Kanlıdere, Ahmet (2005). "Dini Ceditçilikten Seküler Reformculuğa: Islahçı ve Ceditçilerin Zihni Serüvenleri". *XIV. Türk Tarih Kongresi: Kongreye Sunulan Bildiriler II*. Ankara: TTK Yay.
- Kanlıdere, Ahmet (1999). "İslah". *İslam Ansiklopedisi*. C. 19. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 163-167.
- Kanlıdere, Ahmet (2006). "Musa Carullah". *İslam Ansiklopedisi*. C. 31. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 214-216.
- Kanlıdere, Ahmet (2000). "Rusya Müslümanlarının Kongrelerinde Kadın Sorunu (1905-1917)". *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 2: 139-148.
- Kınacı, Cemile (2014). "Ütopyadan Gerçeğe: Kadınlar Ülkesi ve Arslan Kız'dan Alem-i Nisvan'a Evrilen Türk Kadın Hareketi". *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi* 2 (4): 224-247.
- Lapidus, Gail Warshofsky (1978). *Women in Soviet Society: Equality, Development and Social Change*. London: University of California Press.
- McDermid, Jane (1999). *Midwives of the Revolution Female: Female Bolsheviks and Women Workers in 1917*. London: UCL Press.
- Öz, Özge (2013). *Muslim Women in Central Asia: The Impact of Soviet Legacy*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Rabinowitch, Alexander (2004). "October Revolution". *Encyclopedia of Russian History III*. Ed. James R. Millar. New York: Macmillan Reference.
- Raleigh, Donald J. (2004). "Civil War of 1917-1922". *Encyclopedia of Russian History I*. Ed. James R. Millar. New York: Macmillan Reference.

- Ranes, Barbara (1994). *From Baba to Tovarishch: The Bolshevik Revolution and Soviet Women's Struggle for Liberation*. Chicago: Marxist-Leninist Books and Periodicals.
- Rosenthal, Bernice Glatzer (1979). "Women under Communism". *Culture and Society*: 73-77.
- Somuncuoğlu, Tümen (2014). "Çarlık Rusya'sı Dönemi Türkistan'ında İslam ve Modernleşme". *TSA* 2: 227-240.
- Stites, Richard (1976). "Zhenotdel: Bolshevism and Russian Women, 1917-1930". *Russian History* 3 (2): 174-193.
- Şahin, Selcan (2014). "İsmail Gaspıralı, Türk Kadını ve Alem-i Nisvan Dergisi". *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi* 11 (4): 210-223.
- Turan, Menaf (2011). "SSCB'de Toprak Mülkiyeti". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 66 (3): 307-332.
- Vernadsky, George (2011). *Rusya Tarihi*. Çev. Doğukan Mızrak- Egemen Mızrak. İstanbul: Selenge Yay.
- Wood, Elizabeth (2004). "Zhenotdel". *Encyclopedia of Russian History IV*. Ed. James R. Millar. New York: Macmillan Reference.
- RGASPI (Rossiskiy Gosudarstvennyy Arhiv Sotsialno-Politiçeskoy İstorii -Sosyo-Politik Tarih Rus Devlet Arşivi) Belgeleri**
- RGASPI, f.17, op.10, d.40, l.12ob-13.
- RGASPI, f.17, op.10, d.222, l.2.
- RGASPI, f.17, op.10, d.343, l.4-5
- RGASPI, f.17, op.10, d.387, l.102.
- RGASPI, f.17, op.10, d.387, l.115ob.
- RGASPI, f.17, op.10, d.441, l.63.
- RGASPI, f.17, op.10, d.441, l.149-151.
- RGASPI, f.17, op.10, d.441, l.160.
- RGASPI, f.17, op.10, d.441, l.162.
- RGASPI, f.17, op.10, d.441, l.164.
- RGASPI, f.17, op.10, d.441, l.176-177.
- RGASPI, f.17, op.10, d.491, l.17.
- RGASPI, f.17, op.33, d.547, l.14, 15- 15ob.
- RGASPI, f.62, op.2, d.65, l.2.
- RGASPI, f.62, op.2, d.95, l.122ob.
- RGASPI, f.62, op.2, d.95, l.173-173 ob.
- RGASPI, f.62, op.2, d.95, l.174ob-175.
- RGASPI, f.121, op.1, d.37, l.88.
- RGASPI, f.121, op.2, d.36, l.20-22.

Zhenotdel (The Women's Section of the Communist Party) and Its Works in the Turkestan*

Burcu Özdemir**

Abstract

Women took on many roles during and after the revolution, and in this way, they were one of the most important supporters of the Communist Party. However, in the early years there were concerns of the Communist Party about the establishment of a separate women's organization, since separate women's organizations might lead to feminist deviations. But the women leaders, including Alexandra Kollontai and Inessa Armand, rejected any parallels to feminist ideology and convinced the Communist Party for the establishment of the Zhenotdel. The tasks of Zhenotdel was to help in the emancipation of women from the drudgery of private child care and food preparation and also to help to resolve the issues of abortion, prostitution, unemployment etc. Another task of the Zhenotdel was to become a part of the Soviet society the so-called "women of the East"-the Muslim women. This paper aims to analyze development of women's movement in Russia, establishment process of the Zhenotdel and the content of its works, and also its propaganda for Muslim women in the Turkestan.

Keywords

Zhenotdel, Communist Party, woman, Turkestan, Sovietization.

* Date of Arrival: 26 January 2018 – Date of Acceptance: 06 June 2018

You can refer to this article as follows:

Özdemir, Burcu (2019). "Jenotdel (Komünist Parti Kadın Birimi) ve Türkistan'daki Çalışmaları". *bilig – Journal of Social Sciences of the Turkic World* 91: 153-185.

** Dr., Manisa Celal Bayar University, The Faculty of Arts and Sciences, Department of History– Manisa/Turkey
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1352-018X>
ozdemirburcu85@gmail.com

ЖЕНОТДЕЛ (ЖЕНСКАЯ СЕКЦИЯ КОММУНИСТИЧЕСКОЙ ПАРТИИ) И ЕГО ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ В ТУРКЕСТАНЕ*

Бурджу Оздемир**

Аннотация

Женщины взяли на себя много ролей во время и после революции, и они были одними из самых важных сторонников Коммунистической партии. Однако в первые годы Коммунистическая партия выражала обеспокоенность по поводу создания отдельной женской организации, поскольку особые женские организации могли привести к феминистскому уклону. Но женщины-лидеры, в том числе Александра Коллонтай и Инесса Арманд, отвергли любые параллели с феминистской идеологией и убедили Коммунистическую партию в создании женотдела. Задачей женотдела было помочь в освобождении женщин от тяжелой работы по уходу за детьми и приготовлению пищи, а также помочь решить проблемы аборт, проституции, безработицы и т.д. Еще одной задачей женотдела было сделать частью советского общества так называемых «женщин Востока» - мусульманских женщин. Целью данной работы является анализ развития женского движения в России, процесса создания женотдела и содержания его деятельности, а также пропаганды среди мусульманских женщин в Туркестане.

Ключевые слова

Женотдел, Коммунистическая партия, женщина, Туркестан, советизация.

* Поступило в редакцию: 26 января 2018 г. – Принято в номер: 06 июня 2018 г.

Ссылка на статью:

Özdemir, Burcu (2019). "Jenotdel (Komünist Parti Kadın Birimi) ve Türkistan'daki Çalışmaları". *bilig – Журнал Гуманитарных Наук Тюркского Мира* 91: 153-185

** Д-р, Университет имени Джелала Байяра, Маниса, Факультет наук и искусств, историческое

отделение – Маниса / Турция

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1352-018X>

ozdemirburcu85@gmail.com